

Hantz-Lám Irén

TALÁLKOZÁSAIM
ÁPRILY LAJOSSAL

A kerek évfordulók (Áprily 130 éve született, 50 éve hunyt el) emlékezés-re készítenek. Eszembe jutottak valóságos és szellemi-lelki találkozásaim vele, amelyekben a sors különös ajándéka részesített. Áprily lénye, költésze édesapám, Lám Béla révén „jutott nekünk”.

„Mi, mind az egész Lám család verseiden keresztül lelked egy részét beleépítettük saját életünkbe” – írja Lám Béla 1960. január 3-án.

Egy huzamosabb kolozsvári tartózkodása után, 1962. október 1-jén Áprily hasonló érzelmi kötődésről vall Lám Bélának és feleségének szóló levelében:

„Édes Bélám és édes Liliám!

Ady egy vers fölé ezt írta címnek: Köszönöm, köszönöm, köszönöm. Nekem ezt az egyhangú magyar szót legalább tízszer kellene megszoroznom, hogy hálámat, melyet kedvességetek, a Lám-család szív-átmosó kúrája fakasztott bennem, kifejezhessem.”

Áprily zárkózott természetű volt. Nehezen barátkozott, levelei rövidek, és szinte mindegyiket természetleírás gazdagítja.

„Új érzés, és mégis milyen gyermekkorian régi itt élni meg a telet. Lelepleződik a néma vendégek útja, akik eddig házam körül nyomtalanul settenkedtek.” (Levél Kisorosziból, 1946. december 4.) „Köszönjük, hogy gondolt ránk és visszagondolt a völgyre, melyben most hullámosan ömlik a köd, s felette a ciheresben és az erdőben őzek, szarvasok és muflonok járnak.” (Áprily Lajos Lám Irénnek – 1960. január 3.)

Áprily Lajos levelei, dedikált köteteinek példányai a Lám család féltve őrzött értékeihez tartoznak.

A Lám család 1941–45 között Budapesten élt. A személyes találkozás lehetősége ritkította a levélváltás gyakoriságát – érdekes adatot közöl viszont Áprily 1944. július 19. keltezésű levele.

„Kislányod kezében képes orosz nyelvkönyvet láttam, mikor utoljára voltam nálatok. Nem tudom, foglalkozik-e még vele. Ha nem, egy hónapra kölcsönkérhetném. Nagy elereszkedés után ismét ráadtam a fejemet a nyelvtanulásra. Jobbat tenni nem tudok, másra nem telik a lelkemből ebben a napról napra növekvő feszültségben. Ha egy Anyegint is kaphatnék, nagyon hálás volnék érte. Közel negyven esztendő múlva így kanyarodtam vissza a régi szenvedélyes célkitűzésekhez. Tegnap Kolcovot olvastam, s holnap Lermontov kerül sorra; aztán a többi.”

A Lám család 1945 tavaszán mindenét hátrahagyva, hazatért Kolozsvárra. A szűk baráti körből ketten maradtak Magyarországon, Budapesten: Áprily és Mannsberg Árvéd.

(Mannsberg Reményik Sándor osztálytársa volt, majd évfolyamtársa a Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán. Tanulmányait a bécsi Kereskedelmi Akadémián folytatta, pénzügyi szakember lett. Megjárta az olasz frontot. 1922-ben távozott Erdélyből a Ganz-cég közigazdásza. Nagy műveltségű, széles látókörű, dinamikus egyéniség, még az ornitológia is érdekelte – Magyarországon honvagy gyötörte őt is, akár Áprilyt. Amíg tehetette, gyakran hazalátogatott, Lám Bélával járta a Fogarasi- és a Szebeni-havasok vidékét.)

Áprilynak Mannsberg Árvéd személye Kolozsvárt, Erdélyt, ifjúságát és Reményik emlékét idézi – egy 1951-es keltezésű levelében Lám Bélának így ír: „Tegnap együtt voltam Arvéddal, tehát tartalmas napom volt. Minden évben többször meglátogat, odakünn is (érdekli a völgy ornisa is) és azok a napok mindig értékesek nekem...”

Mannsberg rendszeresen vált leveleket Lám Bélával, és minden levelében beszámol közös barátjukról, Áprilyról. 1945. május 26-án keltezett levelében ezt írja:

„Múlt vasárnap pünkösdkor kint voltam Szentgyörgypusztán Lajoséknál, ott háltam, hétfőn délután jöttem vissza gyalog Szentendrőig (17 km), onnan helyiérdekűvel. Eső után remek friss volt a vidék. Bűbájos volt, illatozó rózsák, tarkán virító íriszek, tűzliliomok, köviszegfű pompájában, a madárdalos tavasz gazdag poézisében – mondanom sem kell, hogy nagyon jól éreztem magam. Szeretem azt a vidéket, szinte havasias volt a reggeli levegő –, és szeretem békés szelíd-bölcs atmoszféráját. Lajos kertészkedik és nyelvészeti stúdiumokkal foglalkozik. Nagyon nekifeküdt most az orosz nyelvnek. Kissé megviselte a tél – sok mindenen mentek keresztül, de hála Istennek, most jól vannak. Szeretettel emlegettünk és odakívántunk. Lajos messzeségbe révedező tekintettel azt mondta, hogy jól választottál.”

(Az 1940-es bécsi döntés után Áprily visszatelepedéséről gondolkodik. Végül csak a nyarakat tölti Parajdon. Lám Béla 1945 tavaszán visszatér Kolozsvárra.)

1946. július elsejei keltezésű levelében Mannsberg ismét beszámol Áprilyval való találkozásáról.

„Holnapután kimegyek korábbi megbeszélés alapján Lajoshoz Kisorosziba. Két héttel ezelőtt már egyszer kint voltam nála, és nagyot sétáltunk az erdőn, szedtünk vargányát, elemeztük az ornist¹ (akusztikailag) és a flórát (vizuálisan) (...) Baj nincs a láthatáron, mert Lajos magányos sétánkon bizonyára szólt volna nekem, mert ilyen baráti sétaalkalmakkor úgy vettem észre a múltkor is, szívesen könnyít magán, amennyiben valami nyomja a szívét. (...) Egyébként Lajos most nagyon kedvére való irodalmi feladatokkal foglalja el magát. Több fordítást vállalt, és rendezti az utóbbi évek verstermését. Pompás, megfigyeléseken alapuló, mesterien formába öntött, szívet örvendeztetően szép írások, általában kisebb terjedelműek, főleg négy-sorosok ciklusai...”

Egy hónap múlva, 1946 júliusában Mannsberg hosszú levelében saját életéről, a háború utáni viszonyokról, honvágyáról számol be Lám Bélának, néhány soros értesítésben Áprilyról is.

„Lajosunk budapesti lakos lett. Csak vasárnaponként jár ki Kisorosziba a feleségéhez, lányához. A Református Egyetemes Konventnél dolgozik az Abonyi utcában. Néhányszor már találkoztunk. Munkaköre nagyon érdekes, széles horizontú, messzi távlatú. Bár láthatnám gyakrabban. Mindkettőnk erős elfoglaltsága miatt sajnos ritkán kerülünk össze. Jól van, szépséget sóvárgó, rokon hangulatait olykor-olykor versben sikerül rögzítenie...”

1948 nyarán a háború után először sikerül a Lám családnak a Szébenihavasokban töltenie néhány napot. 1948. augusztus 16-i levelében Lám Béla részletesen beszámol Mannsbergnek az általa is jól ismert nyaralótelep, Hohe Rinne (Pältiniş) állapotáról, a változásokról is, és (Mannsberg öröme) levelezőlapokat is mellékel leveléhez.

A válasz nem késik:

*Lajostól nagyon kedves lapot kaptam augusztus 26-iki keltezéssel Szentgyörgypusztáról. Azt írja többek között: Sokat olvasok, de különben szokatlanul renyhe a szellemi életem. Fizikai horizontom a Naszályig, mozgási területem a Lepencéig terjed... Sok a szeder s akad néha mogyoró is, tegnap is fenn jártam a gyerekekkel a mezőn. Viszonyom a kicsivel Maugli–Balu viszonyára vált, s ez igen sok intimitást és nagyon kedves órákat jelent.*² (1948. szeptember 6.)

1948. szeptember 28-án újabb híradás olvasható Mannsberg levelében: „Legutóbb pár nagyon szép napot töltöttem a költő-madarással Szentgyörgypusztán (csak magunk voltunk, ketten a kedvünkre való beszélgetések közepette főztünk, fát vágunk és ástunk).”

Áprily 1965 nyarára keltezi Albert Schweitzer című négysorosát: „Én láttam őt, az egyszerűt, nagyot, / s hallottam bölcs szavát is messze, rég. / Hadd kérdezzem meg most, hogy itt hagyott: / Megérdemelted őt, emberiség?”

A témával való foglalkozása kezdetét jelzi Mannsberg levele Lám Bélához 1949. január 12-én: „Lajossal gyakran összejövünk, és gyakran emlékezünk meg szeretettel rólad. Most itt van, majd csak kora tavasszal megy ki újból (...) Lajos révén mostanság sokat foglalkoztatott egy kivételes ember élete és gondolkodása: Albert Schweitzeré. Hallottál felőle? Titának³ legutóbb képletesen írtam róla egy könyvével kapcsolatban, amit Lajos adott ide (...) Csodálatosan gazdag élet, csodálatosan nagy lélek.”

Műfordítási-szakterminológiai kérdésekre is utal a levelezés, például az a levél, amelyet Mannsberg Árvéd küldött Lám Bélának (Budapest, 1949. április 5.), és amely Áprily egy levélrészletét is hozza:

„A Madártani Intézet munkájába való intenzívebb bekapcsolódás magával hozza, hogy mind több megfigyelőutat kell tennem. Ebbe a körbe tartozik Kisoroszi is, ahonnan minap a következő üzenetet kaptam Lajostól:

„Szentgyörgypusztá, 1949. április 4. Az első upapa szó reggelén.

Drága barátom
Várlak a völgybe
Vár a verandán
Barna cserépben –
Már a legelső
Primula veris.”

Két évvel ezelőtt a Nagy Villám alatt virágzó kankalinok között sétáltunk, s Lajos kérdezte, ismerem-e Lenau versét, a *Primula veris*. Nem ismertem, megjegyeztem és számontartottam. Aztán tavaly nyáron kezembe akadt egy Lenau-verseskötet, ősszel Szentgyörgypusztán jártamban együtt örültünk a vers szép zenéjének, s Lajos megjegyezte, hogy alkalomadtán talán lefordítja. Bennem zengett a vers, és Budapestre visszatérve lefordítottam magam, és a fordítást elküldtem Lajosnak. Két hétre rá megint kint

jártam a völgyben, és ennél az alkalomnál Lajos fordításbírálata és magyarázatai nyomán rájöttem arra, milyen más a német és a magyar verselés, és milyen különbség van a zenei hallás és vershallás, prozódia és értelmi hangsúly között. Azóta a *Primula veris* állandó témánk és a kankalin kb. ugyanazt a szerepet tölti be közöttünk, mint az encián közted és köztem.”

Áprily prózafordítói gyakorlatáról is megtudhatunk műhelytitkokat a levélváltásból (Mannsberg Arvéd Lám Bélának, Budapest, 1950. február 26.):

„Lajos hónapok óta nagy munkában van. Krilov állatmeséinek és Lermontov egyik-másik novellájának fordítása után most megbízást kapott Turgenyev *Egy vadász és természetjáró emlékeinek* magyarba való átültetésére. Bámulatos, mennyire belehatolt pár év alatt az orosz nyelv mélyébe, rendkívül alaposan dolgozik. Gyakran vagyok nála, máskor ő van nálam, kis kofferben hozta magával kéziratait, szótárait s a mű más nyelvű fordításait. Felolvasott néhány jegyzetet, elbűvölően szép dolgok. A madártani vonatkozású helyeket együtt vitatjuk meg, s ahogyan nálamléte alkalmával teltek az órák, mindinkább tornyosultak körülöttünk az ornitológiai, vadászati, halászati, zenei szakirodalom könyvei; a végén alig látszottunk ki a főlíások hegyei közül.”

Áprily Lám Bélának is beszámol szakmai elfoglaltságai új területéről, műfordítói költői helyzetjelentést ad (Budapest, 1951. január 21.):

„Kedves Bélám!

Hogy mentsem meg a frázis-szerűség vádjától azt a kijelentésemet, hogy nagyon jólesett a leveled? Ritka közöttünk az írott szó cseréje, de meg kellett éreznem leveledből, hogy így is érintkezésben vagyunk egymással. Nem tudom, hallottál-e róla, hogy Révai megbízásából Turgenyev vadásznaplóját lefordítottam? (Nemrégiben új megbízást kaptam, új kiadótól, karácsony óta a *Füstöt* fordítgatom.) A *Vadással* elég komoly birkózásom volt, s ezt azért írom meg, hogy hozzátegyem: hányszor gondoltam Rátok s hányszor kívántam magam kedves *Liliád* közelébe. Ha lesz rá alkalmam, küldök nektek egy kötetet a *Vadászból*. Mióta elváltunk, sokat foglalkoztam oroszral, s különösen Turgenyevbe nagyon beleolvastam magam.

(...) Megtiszteltél azzal, hogy írtál a verseimről, és quatrainekeket kérsz. Sok van nekem ebből a tömörítő műfajból, s már-már azt hittem, hogy lírai érzelmesedésem dokumentumait kell bennük látnom. Nekem is meglepetés volt, hogy az őszön visszakaptam a hosszabb lélegzetemet (alighanem a disztichon és a hexameter segített hozzá), s termékennyé tudtam tenni 1950 őszét.

Annak, hogy az aprókból sokat küldjek, nem volna különösebben értelme. Mivel azonban annyi kedves megértéssel írsz róluk és a régiekről, ha másért nem, cáfolatnak elküldök ebben a borítékban öt verset, egy férfiasat neked (Odysseus), egy nőiesebbet kedves Liliádnak (nem tudom, miért kérték el ezt többször az asszonyok – Fellegek játéka), egyet nagyobbik (Őszi rigódal) és egyet kisebbik lányodnak (Nő már a nap). Azt a quatrain-t is neked küldöm, hogy lásd, milyen ízű és szerkezetű apróságokról van szó. Nem kételkedem, hogy ráismersz az arcra. 1945–46-ban írtam ilyen kis verset sokat.”

1951-ben 14 éves voltam és nagyon boldoggá tett, hogy egy „igazi”, élő, neves költőtől versajándékot kaptam. Külön borítékba tettem el fiókomba. Életem során sokszor eszembe jutottak Lajos bácsi hozzám intézett szavai: „ne félj, nő már a nap / A gond sem él mindig, ne hidd.”

1951-től 1954-ig Mannsberg Árvédot Dévaványára, a 296/A tanyára deportálták, talán a bárói rangért vagy a Ganz gyárban betöltött vezető beosztásáért – nem tudni. Egy földes ház 25 m²-es szobáját kellett megosztania egy szintén kitelepített házaspárral. Nyugdíjától megfosztották, napszámos munkával tartotta el magát. Áprily kétszer is meglátogatta. Egy alkalommal közös lapot is írtak Lám Bélának.

Dévaványa, 1952. február 28:

„Bélám! Másfél napot töltöttem itt (...) Az időjárás kegyes volt, tegnap szólaltak meg az első mezei pacsirták (...)

Bélám! Öllek szeretettel és pótlólag minden jót kívánok születésnap-i évfordulód alkalmával. De jó volt együtt lenni Lajossal! Csak rövid-rövid volt ez a hétvégecske. Szeretettel emlegettünk, öllek, Árvéd.”

A kényszerlakhely megszűnése után, 1953-ban Mannsberg nem kapta vissza budapesti lakását és nyugdíját. Alsógödön bérelt egy szobát, egy budapesti cégnél kapott raktárosi állást, vonattal ingázott – Áprilyéknál tett látogatásai is megritkultak.

Mannsberg Árvéd Lám Bélának, Alsógöd, 1958. október 12:

„Amikor csak lehetett, jártam az erdőt, főleg a Pilist kultiváltam, és kiruccanásaim során így többször elkerültem Lajosékhoz a »Völgybe«. Öreg barátunk jól van, bár legutóbbi találkozásunkkor, ma egy hete, megint depresszióval küszködött, ami önála elő szokott fordulni. Most az bántja, hogy megtagadták tőle az Erdélybe utazást. Itt jegyzem meg, hogy válogatott (és nem összes!) verseinek kötete, mely most egy éve (1957) mindössze 2000 példányban jelent meg (a tízszerese is elkelt volna), már a piacra kerülés napjának estjén elfogyott.”

Áprily Lajos Lám Bélának, Kisoroszi, 1959. január 18:

„Kedves Bélám! Sokáig hallgattál – aztán az én hallgatásom következett! Ma is visszhangzik bennem leveled, melyben elmondtad, hogyan alakította az élet és világnézeted a csapás [1957-ben autóbalesetben meghal Lám Béla veje, Jeney Ádám filmoperatőr]. Mély volt a leveled és az ilyenekre nehéz válaszolni.

(...) Engem a lányom családjának (férj és gyermek) pusztulása rázott meg annak idején lelkem gyökeréig (...) Az én világnézetemben olyan nagy változás nem történhetett, mint a tiédben: nem voltam optimista.

(...) Lásd, azt sem szabad nagy dolognak tartanom a nagyok mellett, hogy sem 1957-ben, sem 1958 nyarán nem sikerült hazamennem. [Így – hazamennem; – 20 év magyarországi tartózkodás után is Erdélybe menne haza.] Közben Dsida-kötetet szerkesztettem és előszót írtam hozzá. 1500 példány. Persze nem jut belőle Romániának, s bizonyosan te sem láthatad. Egy történeti tárgyú drámai költeményt fejeztem be a múlt esztendőben, amelynek adatgyűjtését már a negyvenes években elkezdtem a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban. Éve 1599. [Báthory Andrásról szól, címe: A bíboros.]

(...) Párás, szép téli idő vesz körül. Az erdőben elszaporodtak az őzek és a szarvasok, s ha kisétálok a szomszéd oldalba, gyakran találkozom velük. Néha egészen közel járnak a telkünkhöz, így érzem, a természet szeret s ad néhány olyan szépséget, amelyért vénen is érdemes élnem (...)

Nem könnyű életünk, különösen télen, de ha nyüglődöm, saját quatre-neimből citálok néha fejemre:

»Úgy kell neked / A rút vénség elől / Miért nem szöktél meg fiatalon?«

1959 nyarán, a háború után én vagyok az első a családból, aki Budapestre utazik. Izgatottan készülök az útra – életem első „külföldi” útjára, otthon összeírjuk, kivel kéne találkoznom, hova kéne mennem. A család Pesten maradt tagjain kívül elsősorban Áprilyval szeretnék. A sógornőmnél, Sós Júliánál szálltam meg, édesapja neves építész, s az általa tervezett házban laknak Budán, a Keleti Károly utcában. Szép nagypolgári lakás, sok szép képpel, bútorral, zongorával, könyvvel. Juci Áprily tanítványa volt a Baár-Madasban, lányának barátnője, együtt mentünk ki Szentgyörgypusztára, a „Völgybe”. Kedves mosollyal fogadott már a ház előtti kertben. Végigvezetett a birtokon – megmutatta dolgozószobáját, a „finn leánynevé” nyírfáit [1935-ben fél évig észak-európai körúton járt, és az út emlékére három nyírfácskát ültetett a kertjébe]. Egy virágágyásra mutatott – ezek voltak a kis Anna virágai – mondta. Tizenöt évvel unokája halála után

is számon tartotta azokat a virágokat. Délután elkísért a visegrádi várhoz, Mátyás király nyomairól mesélt, hogy Visegrádon is otthon érezzem magam. Később felsétáltunk a háza felett emelkedő domboldalra, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a Duna völgyére és a Börzsönyre. Látván a panorámát, felkiáltottam:

– Lajos bácsi, ez olyan, mint a Gergely-havas hármás csúcsa, ami „benéz kéken Kolozsvárra”.

– Örvendek, hogy észrevette – mondta csendesen, és megfogta a kezem –, látja, ezért költöztem én ide.

Megdöbentem. Költeményeiből ismertem fájdalmas honvágy érzését, de hogy a valóságos Áprilynál ez az érzés ennyire meghatározó, nem gondoltam volna.

Hiányérzettel jöttem haza: többször szerettem volna találkozni Lajos bácsival.

Édesapám 1955. szeptember 22-i levelében megköszönte a szíves vendéglátást, amelyben részesített. Október 6-án már jön a válaszlevél Áprilytól:

„Kedves Bélám!

Írod, hogy Irocskát⁴ meglepte és meghatotta az a szeretet, mellyel fogadtam. Szinte csodálkozom ezen a meglepetésen. Fogadhattam-e volna másként? Vártam, eljött, s most is hálás vagyok érte.”

Karácsonyra és az 1960-as esztendőre üdvözlőlapot küldtem Áprilynak, amelyben még egyszer megköszöntem szíves vendéglátását. 1960. január 3-án már választ is kaptam:

„Köszönjük, hogy gondolt reánk, s visszagondolt a Völgyre, amelyben most hullámosan ömlik a köd, s felette a ciheresben és az erdőben őzek, szarvasok, és muflonok járnak.”

Az 1962-es évben Áprilynak sikerült útlevelet kapnia, és huzamosabb ideig tartózkodott Kolozsváron. A nálunk tett látogatásaiból különösen kettőre emlékszem. Egy délután mindannyian kísértünk a Hójába a Dónát-szoborhoz. Beszélgetésükben édesapám és Áprily Reményik Sándor emlékét idézte. (Erről a sétáról nővérem jóvoltából fénykép is maradt.)

Egy különleges élményre is emlékszem: Áprily és édesanyám közös felolvasása az *Anyegin*ből.

Édesanyám orosz származású francia–román szakos tanárnő volt. Puskin és Lermontov költészete állt hozzá a legközelebb. A *Ruszlán és Ludmillát*, Krilov állatmeséit és Lermontov *Démonját* az ő felolvasásában ismertük meg. Az *Anyegint* 1962-ben már olvastam eredetiben is, és magyarul is. De ez a párhuzamos felolvasás valami rendkívüli élmény volt. Először édes-

anyámtól az orosz szöveg, majd Áprily „válasza” magyarul. Akkor éreztem meg igazán, milyen nagy ismerője és művésze Áprily mindkét nyelvnek.

1962 novemberében ünnepelték Áprily hetvenötödik születésnapját. Erről Mannsberg így számolt be Lám Bélának.

„Nagyon sikerült, szép Áprily ünneplés volt minap az Egyetemi Színpadon a LXXV. születésnap alkalmából. Köszöntés, majd versek Jancsó Adrienne és mások előadásában (kedvenceink közül a Március, Találkozásom Farkas Gabriellel, Halálmadár). Végül Lajos köszöntő szavai s néhány visegrádi vers az ő szájából. Gondoltam rád.” Alsógöd, 1962. december 26.

1963-ban Turgenyev-kötetet kap ajándékba a Lám család Áprilytól. Lám Béla köszönő levelére 1964. február 20-án válaszol a költő-műfordító: „Kedves Bélám! Örülök, hogy elért titeket a Turgenyev-kötet. Annak, aki odakünn a zöldben eredetiben olvassa a természetlátás nagy mesterét, nincs szüksége műfordításra. Most Macedonski után Blaga-kötet következik. 28 versét vállaltam a régi négy mellé, melyeket még a 20-as években fordítottam. Közel van ez az ember hozzám, nem tudott még annyi év alatt eltávolodni...”

Áprily panaszkodik egészségi állapotáról: „Túlságosan megszoktam a Völgy tiszta levegőjét, ezt a fertőző, füstös, ködös telet nem bírom. Vérnyomásom is rosszabbodott.”

(1963-ben glaukómát állapítottak meg Áprily Lajosnál, kezelőorvosa Dr. Imre György volt, Reményik Sándor unokaöccse.)

1966. november 18-i levelében Áprily örömmel értesíti Lám Bélát, hogy dédapa lett (Péterfy Gergely, a későbbi jó nevű író a kis dédunoka), az egészsége azonban továbbra is gyenge. „Szemem változatlanul rossz, utazási tervembe is beleavatkozott visszatartó erővel.”

A közeledő vég

Mannsberg Árvéd levele Lám Bélának, 1966. november 21: „Lajost a minap láttam. Meglehetősen konok hangulatban van mostanság, teljesen érthető módon, szegény. Végtelenül sajnálom. Jobb szemére teljesen megvakult, és bal szemével sem lát kellő élességgel.”

A Lám család levélgyűjteménye szerint 1967. január 3-án érkezik Kolozsvárra Áprily utolsó levele, mégpedig Koszinkának (Jeneyné Lám Erzsébetnek) címezve, ebben boldog új esztendőt kíván.

A költő utolsó hónapjairól Mannsberg Árvéd tudósítja Lám Bélát.

Visegrád, OKISZ üdülő, 1967. június 18:

„Szomorú szegény Lajos állapota. Április 21-én látogattam meg, miután riasztó híreket kaptam róla. Szomorú vizontlátás volt: egy testileg, lelki-
leg megtört aggastyánt találtam. Következő alkalommal a Kútvölgyi úti ál-
lami kórházban látogattam meg. Szegény szinte ellenségesen nézett rám,
mint egy betolakodóra, és alig volt más témája, mint az, hogy nem tudja,
hol vannak a holmijai. Senkit sem akar látni, teljesen részvétlen mindenki
iránt...”

Mannsberg Árvéd Lám Bélának, 1967. július 23:

„Szegény Lajosunk némi fluktuációktól eltekintve egyformán van, több-
nyire senkit sem akar látni maga körül, még gyermekeit sem.”

Áprily Lajos 1967. augusztus 6-án hunyt el Budapesten. Hamvai a vi-
segrádi temetőben nyugszanak.

Lám Béla Olosz Lajosnak, Kolozsvár, 1968. október 5-i leveléből idézek:

„Lajosunk temetése napján a csíkszentimrei ősfenyves csendjében tar-
tottam néma áhítatot, amelyben éreztem a meg nem szakadt kapcsolatot
vele, a múlttal, az erdélyi hegyekkel.”

Áprily nyughelyét szabálytalanul tört gránitkő jelzi a visegrádi temető-
ben. 1970-ben jártam ott, csíki borókaágot vittem a sírjára.

Halála után a vele való „találkozásaim” nem maradtak el.

A kilencvenes évek elején a torockói „brassais ház” (Tóbiás-ház) – az If-
júsági Szabadidő Központ – építése kapcsán gyakran kellett átutaznom,
esetleg meg is szállnom Enyeden. Itt talákoztam olyanokkal, akik még sze-
mélyesen ismerték Áprilyt. Gyakran megfordultam a Kollégiumban, láttam
fényképét a tablókön, jártam a szertárban, a könyvtárban, az udvar felett
emelkedő Őrhegy lejtőin, és verssorait idézgettem gondolataimban – ma-
gam előtt láttam Jékely tanár urat, ahogy a Sétaterről lesiet a Kollégiumba,
vagy a „Burg”-ba igyekszik, ahol magánórákon a magyar irodalom szépsé-
geit ismerteti a Kemény és a Zeyk baronesszekkel. Az „édes, drága” Enye-
det én is megszerettem, és egy könyvet állítottam össze *Város az Őrhegy
alatt. Nagyenyed szóban és képből* címmel. A könyv Enyedről szóló írások,
versek, festmények és grafikák gyűjteménye.

Áprilyval, édesapám barátjával utolsó találkozásom a kétezres évek elejé-
re esik. Édesanyám és nővérem halála után rám maradt a családi hagyaté-
k (kéziratok, levelek) rendezése. 2005-ben adtam közre levelezésük kötetét:
*Lám Béla levelezése Áprily Lajossal, Mannsberg Arvéddal, Olosz Lajossal,
Reményik Sándorral*. A kötet összeállításakor tudatosult bennem baráti kap-
csolatuk nagyszerűsége.

2005-ben *A lámpagyújtogató. Reményik Sándor élete képekben és versben* című kötet összeállításakor találkozhattam azokkal a költemény formájában megfogalmazott gondolatokkal, amelyekkel a barát részt vesz barát-társa életében. Vigasztal, biztat, részvétet nyilvánít és beszámol az elhagyott *itt-hon* állapotáról.

A költő halálának 120. évfordulóján, 2007-ben találkozásom az Erdély szépségeit megéneklő Áprilyval *Az erdőn túl* című kötet szerkesztésével valósult meg. Ebbe azokat a verseket válogattam, amelyekben név szerint szerepelt egy-egy erdélyi hegység, folyó, hegy Brassótól Kolozsvárig, a Hajtás-völgytől a Pílisig. Az utolsó vers, a *Rönk a Tiszán* ihletője már nem az erdélyi táj, hanem a Pannon síkság legjellegzetesebb folyójára, a Tiszára néző farönk. A fenyvesek már csak mint délibábok jelennek meg a költő képzeletében.

A találkozást Jékely Lajossal, a Baár-Madas tanárával, igazgatójával Csókáná Rácz Katalin magyarországi származású, 1997-től Torockón vendégházat működtető üzletasszonynak köszönhetem. Ismeretségünk Katalinnal 2000-ig csak futólagos volt, személyére akkor kezdtem felfigyelni, amikor észrevettem, hogy minden olyan kezdeményezést támogat, amely Torockó és a torockói lakosság kulturális fejlődését segíti elő. Egy budapesti, Reményikről szóló fénykép- és dokumentumkiállításon a tablókát körbejárva azzal a meglepő hírrel fordult hozzám, hogy édesanyja, Ujfalussy Klára 1936-ban Áprily társaságában Reményikkel együtt járt a Gyilkos-tónál. Nagyon örvendtem ennek az információnak, mert ezzel fény derült Reményik Gyilkos-tói verse, a *Holtomiglan* keletkezési körülményeire. Édesanyja hagyatékát rendezve Katalin megtalálta Ujfalussy Klára visszaemlékezéseit, amelyben Áprily személyiségéről, tanáráról, igazgatójáról a „túratárs” vall.

„1934-ben VII. gimnazista voltam, amikor Jékely Lajos lett a Baár-Madas igazgatója. Természetesen mindnyájan tudtuk, hogy Ő valójában Áprily Lajos, az erdélyi költő. Az osztályunknak olyan szerencséje volt, hogy az érettségig hátralevő két évben tanított is bennünket. Magyar–német szakos tanár volt ugyan, de nekünk a VII-ben lélektant és logikát, VIII-ban filozófiát tanított. Igazában nem a tananyagra emlékszem tisztán, hanem arra a felfokozott várákosásra, amely az óráit megelőzte.

Igen sokan voltunk az osztályban ún. humán érdeklődésűek (...) érthető tehát, hogy Jékely igazgató urat nem választottuk el Áprily Lajostól, a költőtől. (...) S hogy ő sem tudta megtagadni önmagát. VII. osztályban alighogy tanítani kezdett minket, dolgozatot íratott az órán a következő cím-

mel: »Szabadon választott költemény lélektani elemzése«. Valószínűleg ilyen módon akart bennünket közelebből és gyorsan megismerni. (...) Igazgatónk óráiról még el kell mondanom, hogy amint belépett az osztályba, csak addig maradt a katedrán, amíg az osztálykönyvbe beírt. Aztán odalépett a középső padsor elé, kivette az óráját, letette az első padra, és ott állva tartotta meg az óráját; ritkán lépett egyet-kettőt a padok előtt, de nem ült le soha. Hangját és hanglejtését ma is hallom, és arra is emlékszem, hogy gyakran nézett ki az ablakon, szemét vonzotta az iskolakert szélén sorakozó vadgesztenyesor, mert az minden évszakban nagyon szép volt.

Egyszer egy szünetben belenéztünk a tanári asztalon hagyott osztálykönyvbe – az óra tananyaga volt beleírva, így: A jellem, és alul az aláírás: Jékely... Ehhez kapcsolódik, hogy elmondjam, amikor nem sok évvel később a második zsidótörvény⁵ életbe lépésekor felszólították, hogy igazgatóként hajtsa végre a törvényt az iskolában, azonnal lemondott és otthagya az állását.

De mielőtt ki kellett lépünk a nagybetűs Életbe, néhányan közülünk csodálatos élményt, nagy ajándékot kaptunk igazgatóunktól. Egy erdélyi körutat.

Ha most fel akarom idézni alakját az iskolában töltött időkből (...) szemem előtt mindjárt felötlik az igazgatói szék legmélyén az a Lajos bácsi, aki az oktatás legkisebb szándéka vagy kényszere nélkül egy-egy növényt megnevezve, egy-egy madárhangot utánozva, egy-egy történelmi emléket felidézve, verssorokat emlegetve, vagy néhány mondattal valaki fontos embert: Kós Károlyt, Reményik Sándort, Nyirő Józsefet, Kemény Jánost, Tamási Áront jellemezve, ott is mindig tanított a természet, a világ, az emberek, a történelem ismeretére, becsületére. Szikár, szálas alakját látom horgászbottal a vállán, majd amint süti is a kifogott pisztrángokat vacsorára. Minden megvolt benne, ami a fogékony ifjúság számára fontos, becses, nélkülözhetetlen: sokrétű tudás és az ismeretek szinte észrevétlen átadásának képessége, a gyermeki személyiség tisztelete, humánus és humorérzék minden mennyiségben.”

Utolsó találkozásunkra már nem kell sokat várnom.

JEGYZETEK

¹ Értsd: madárvilágot.

² A gyerekek: Jékely Zoltán gyermekei, Áprily Lajos Zsolinak és Ádicinak becézett unokái.

³ Tita: Mannsberg húga.

⁴ Irocska: Lám Irén.

⁵ A második zsidótörvény 1935. május 5-én lépett érvénybe, és jelentősen szűkítette a zsidók életlehetőségeit, a szellemi pályákon 6%-ra maximalta számukat, kitiltotta őket az állami közigazgatási és igazságügyi apparátusból, középiskolai tanári karból.